RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA TALABALARNING LIDERLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

Zamilova Rimma Ramilevna,
Namangan davlat pedagogika instituti
Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrasi professori,
pedagogika fanlari doktori
https://orcid.org/0009-0000-7013-0263
zamilova2026@gmail.com

Maqolada raqamli ta’lim muhitida talabalarning liderlik salohiyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi psixologik mexanizmlar nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Virtual hamkorlik, raqamli kommunikativ kompetentlik, o‘zini-o‘zi boshqarish, jamoaviy ishonch va mas’uliyatni taqsimlashning ahamiyati asoslanadi. ITU, Eurostat va Jahon iqtisodiy forumi e’lon qilgan foizli ko‘rsatkichlar yordamida mavzuning xalqaro konteksti tavsiflanadi. Ular universitet talabalarida o‘tkazilgan mustaqil eksperiment natijalari sifatida taqdim etilmaydi.

Kalit so‘zlar: *raqamli ta’lim, liderlik qobiliyati, talaba, elektron liderlik, virtual jamoa, raqamli kompetentlik, hamkorlik, psixologik ishonch.*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИДЕРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ В ЦИФРОВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

В статье представлен теоретический анализ психологических условий развития лидерского потенциала студентов в цифровой образовательной среде. Рассматриваются электронное лидерство, виртуальное сотрудничество, цифровые компетенции, доверие, саморегуляция и распределение ответственности. Процентные показатели ITU, Eurostat и Всемирного экономического форума используются для описания международного контекста, а не как результаты собственного эксперимента среди студентов.

Ключевые слова: *цифровое образование, лидерство студентов, электронное лидерство, виртуальная команда, цифровая компетентность, сотрудничество, психологическое доверие.*

PSYCHOLOGICAL OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING STUDENTS' LEADERSHIP SKILLS IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

The article provides a theoretical analysis of the psychological opportunities for developing university students’ leadership abilities in digital learning environments. It discusses e-leadership, virtual cooperation, digital competence, interpersonal trust, self-regulation and shared responsibility. Percentage data published by ITU, Eurostat and the World Economic Forum illustrate the international context and are not presented as original experimental findings on university students.

Keywords: *digital education, student leadership, e-leadership, virtual teams, digital competence, collaboration, trust.*

Kirish. Raqamli ta’lim platformalari talabalarning o‘quv axborotini qabul qilish usullarigina emas, balki birgalikdagi faoliyatni tashkil etish, vazifalarni bo‘lishish va jamoaviy qarorlar qabul qilish tajribasini ham o‘zgartirmoqda. Videokonferensiya, elektron ta’lim muhiti, umumiy onlayn hujjatlar va loyiha boshqaruvi dasturlarida bir guruh a’zolari turli joyda turib yagona maqsad uchun ishlaydi. Bunday sharoitda liderning mavqeyi uning ko‘p gapirishi yoki rasmiy guruh sardori bo‘lishidan ko‘ra, boshqalarni tinglashi, vazifalarni aniqlashtirishi, kelishuvlarni kuzatishi va o‘zaro ishonchni saqlashiga bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Raqamli makonda muloqotning kechikishi, noverbal signallarning kamayishi, texnik imkoniyatlar teng bo‘lmasligi va axborotning haddan tashqari ko‘pligi jamoaviy boshqaruvni murakkablashtiradi. Ayni vaqtda virtual muhit yozma fikr almashish, barcha ishtirokchilar takliflarini qayd etish va yetakchilik rolini navbat bilan bajarish imkonini kengaytiradi. Maqolaning maqsadi raqamli liderlikning shaxsiy va ijtimoiy-psixologik asoslarini tavsiflash hamda uch xalqaro manbaning statistik ma’lumotlarini ushbu nazariy masala bilan ehtiyotkorlik asosida bog‘lashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. B. Avolio va S. Kahai elektron liderlikni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida kechadigan ijtimoiy ta’sir sifatida yoritib, texnologiya yetakchi va guruh a’zolari

munosabatlarining shakliga ta’sir qilishini ta’kidlagan [1]. Bu yondashuvga muvofiq, oddiy yig‘ilishdagi tashkiliy qobiliyat virtual jamoada avtomatik tarzda namoyon bo‘lmaydi: yozma xabarning aniqligi, javob qaytarish madaniyati va topshiriqning raqamli izini yuritish alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun elektron liderlikni qurilmadan foydalanish tezligi bilan tenglashtirish nazariy jihatdan yetarli emas.

M. Van Wart, A. Roman, X. Wang va C. Liu elektron liderlikning kommunikatsiya, ijtimoiy munosabatlarni boshqarish, virtual jamoani shakllantirish, o‘zgarishlarni muvofiqlashtirish, texnologik bilim va ishonchlilik kabi tarkibiy jihatlarini ajratadilar [2]. Mazkur yondashuv talabalar uchun muhim: loyiha yetakchisi onlayn jadvalni yurita olishi bilan birga guruhning sust qatnashayotgan a’zosini qo‘llab-quvvatlashi, murakkab xabarni tushunarli yetkazishi va kelishuvlar bajarilishiga mas’ul bo‘lishi kerak.

S. Komives va hammualliflar tomonidan o‘rganilgan liderlik identifikatsiyasining rivojlanishi yetakchilikni bir shaxsning ustun mavqeyi emas, hamkorlikka asoslangan munosabat sifatida tushunishning ahamiyatini ochib beradi [3]. Bu fikrni raqamli ta’limga tatbiq etganda guruh rahbarini har bir topshiriq uchun o‘zgartirish, virtual muhokama moderatori va natijani tekshiruvchi rollarini alohida belgilash maqsadga muvofiq. Talaba bunday tajribada nafaqat koordinator, balki mas’ul ishtirokchi bo‘lish ko‘nikmasini ham egallaydi.

A. Banduraning o‘z-o‘zini samaradorlik konsepsiyasi qiyin vazifani bajara olishga bo‘lgan ishonchning sa’y-harakat va qat’iyat bilan bog‘liqligini tushuntiradi [4]. Virtual hamkorlikda talaba kichik, aniq natijaga erishib, tengdoshlardan asosli fikr olsa, kelgusi tashkiliy vazifani bajarishga nisbatan ishonchi ortishi mumkin. Biroq haddan tashqari yuqori subyektiv baho va real jamoaviy natija bir xil tushuncha emas; shu bois liderlikni kuzatiladigan faoliyat asosida baholash zarur.

1-jadval.

ITU (2024): 15–24 yoshdagilar va qolgan aholining internetdan foydalanishi (foizda) [5]

Hudud	15–24 yosh, %	Qolgan aholi, %
Dunyo bo‘yicha	79	66
Osiyo – Tinch okeani mintaqasi	81	64
MDH mintaqasi	97	91
Yevropa	98	90
Afrika	53	34

ITUning 2024-yilgi hisoboti bo‘yicha dunyoda 15–24 yoshdagilarning 79 foizi, qolgan aholi guruhlarining esa 66 foizi internetdan foydalangan [5]. Ayrim mintaqalarda yoshlardagi ulush ancha yuqori bo‘lsa-da, Afrika mintaqasida 53 foiz bilan cheklangan. Bu farqlar raqamli loyiha va onlayn munozaralarda qatnashish imkoniyati teng taqsimlanmaganini anglatadi. Biroq internetdan foydalanish ko‘rsatkichi raqamli savodxonlik yoki liderlik darajasini o‘lchamaydi; ITU ma’lumotlari universitet talabalariga xos mustaqil diagnostika o‘rnini bosa olmaydi.

2-jadval.

Eurostat (2025): 16–24 yoshlarning kamida bazaviy raqamli ko‘nikmalarga egaligi (foizda) [6]

Yevropa Ittifoqi va mamlakatlar	Ulushi, %	Kuzatuv yili
Yevropa Ittifoqi bo‘yicha	74,6	2025
Daniya	92,1	2025
Chexiya	91,7	2025
Malta	91,5	2025
Ruminiya	53,3	2025
Bolgariya	52,8	2025

Eurostat ma’lumotida 2025-yilda Yevropa Ittifoqidagi 16–24 yoshdagilarning 74,6 foizi kamida bazaviy raqamli ko‘nikmalarga ega ekani qayd etilgan; Daniyada ushbu ulush 92,1 foiz, Bolgariyada esa 52,8 foizga teng [6]. Bu indikator axborotni izlash, aloqa va hamkorlik, kontent yaratish, xavfsizlik va muammolarni hal etish bilan bog‘liq faoliyatlardan shakllangan. Foizlar liderlikni bevosita o‘lchamaydi, lekin talabalar onlayn loyihalarda yetakchilik qilishi uchun zarur texnik ishtirok shartlari turlicha ekanini ko‘rsatadi. Shuning uchun raqamli treninglarda texnik tayyorgarlikni dastlab baholash ilmiy-amaliy jihatdan asosli.

3-jadval.

Jahon iqtisodiy forumi (2025): ish beruvchilar muhim deb bilgan ko‘nikmalar (foizda) [7]

Asosiy ko‘nikma	Ish beruvchilar, %	Ma’lumot yili
Tahliliy fikrlash	69	2024
Bardoshlilik, moslashuvchanlik	67	2024
Liderlik va ijtimoiy ta’sir	61	2024
Kreativ fikrlash	57	2024
Motivatsiya va o‘zini anglash	52	2024
Texnologik savodxonlik	51	2024
Empatiya va faol tinglash	50	2024

Jahon iqtisodiy forumining 2025-yilgi “Future of Jobs” hisobotida 2024-yilda so‘rov qilingan ish beruvchilarning 61 foizi liderlik va ijtimoiy ta’sirni, 51 foizi texnologik savodxonlikni muhim tayanch ko‘nikma deb baholagan [7]. Tahliliy fikrlash 69 foiz, moslashuvchanlik 67 foizni tashkil etgan. Bu raqamlar ish beruvchilar qarashlarining ulushini ifodalaydi, talabalar orasida liderlik qobiliyati tarqalganlik darajasi emas. Mazkur ikki turdagi ko‘nikmaning yonma-yon mavjudligi raqamli liderlikda texnik malaka bilan ijtimoiy ta’sirni birgalikda rivojlantirish zarurligini nazariy jihatdan asoslashga yordam beradi.

Muhokama. Uchta manba turli populyatsiyalarni tasvirlagani sababli ularning foizlarini yagona statistik tanlanma sifatida taqqoslash mumkin emas. ITU internetga kirish va foydalanishni, Eurostat raqamli ko‘nikmalarni, Jahon iqtisodiy forumi esa ish beruvchilar bahosini o‘lchagan. Shunga qaramay, mazkur ko‘rsatkichlar raqamli liderlikka oid uch xil shartni ajratishga yordam beradi: platformaga kirish imkoniyati, raqamli vazifani bajarish kompetentligi va jamoaga ijobiy ta’sir ko‘rsatish qobiliyati.

Ta’lim amaliyotida liderlikni rivojlantirish uchun kichik guruhlarga raqamli loyiha topshirib, koordinator, moderator, axborot tekshiruvchisi va yakuniy taqdimotchi rollarini navbat bilan taqsimlash mumkin. Bunday tartib dominant talabaga barcha qarorlarni o‘z zimmasiga olishi xavfini kamaytiradi, sukut saqlaydigan ishtirokchiga esa mas’uliyatli vazifani sinab ko‘rish imkonini beradi. Mashg‘ulotlarda yozma xabar aniqligi, tinglash madaniyati, raqamli xavfsizlik, muddatga rioya qilish va kelishmovchilikni hurmat bilan bartaraf etish alohida kuzatuv mezonlari bo‘lishi lozim.

Raqamli platformalarda faol ko‘ringan talaba har doim samarali yetakchi bo‘lavermaydi: xabarlar soni, onlayn bo‘lish vaqti yoki tayyorlangan slaydlar miqdori jamoaviy ta’sirning ishonchli mezoni emas. Liderlik xatti-harakatlarini baholashda topshiriqlarni adolatli taqsimlash, bahsda muqobil fikrni qabul qilish, guruh a’zolarining ishtiroki, o‘zaro ishonch va natija sifati birgalikda hisobga olinishi kerak. Shaxsiy samaradorlik savolnomasi sotsiometriya, xulq-atvor kuzatuvi va tengdoshlar bahosi bilan to‘ldirilsa, yanada asosli empirik xulosa chiqarish mumkin.

Virtual guruhdagi ta’sir mexanizmi ayniqsa asinxron muloqot sharoitida murakkablashadi. Auditoriyadagi yetakchi sheriklarining yuz ifodasi va ovoz ohangiga qarab fikrini moslashtira olsa, onlayn platformadagi qisqa yozishmalarda bunday qayta aloqaning katta qismi cheklangan bo‘ladi. Shu bois talabalar bilan mashg‘ulotlarda xabarning maqsadi, muddat, mas’ul shaxs va kutilayotgan natijani alohida ifodalashni o‘rgatish zarur. Virtual yig‘ilishdan so‘ng qarorlar ro‘yxatini barcha a’zolarga yuborish, topshiriqlar bo‘yicha oraliq hisobot olish va fikrlar uchun xavfsiz aloqa kanalini saqlash bir kishining buyruqbozligidan ko‘ra barqaror hamkorlikni qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Ammo doimiy raqamli nazorat talabada ishchanlik bilan birga shaxsiy chegaralarning buzilishi hissini ham uyg‘otishi mumkin. Demak, samarali elektron liderlik rahbarning faolligini oshirish bilangina cheklanmasdan, jamoa a’zolarining avtonomiyasi va o‘zaro kelishilgan muloqot me’yorlarini ham himoya qilishi lozim.

Yana bir metodologik muammo raqamli faollik bilan yetakchilik samaradorligini chalkashtirishdir. Masalan, loyiha chatida eng ko‘p xabar yozgan talaba muhokamani jonlantirgan bo‘lishi mumkin, biroq uning fikrlari boshqa a’zolar uchun foydali bo‘lganini alohida tekshirish kerak. Shu maqsadda kuzatuv jadvalida faqat xabarlar soni emas, balki taklifning aniqligi, sherikning fikrini qayta ifodalash, ziddiyatli masalani kelishuvga olib kelish va bajarilmagan vazifa uchun mas’uliyatni qabul qilish kabi sifat ko‘rsatkichlari qayd etilishi maqsadga muvofiq. Har bir talaba guruhdagi sheriklarining tashkiliy yordami va ishonchliligini baholashi, o‘z-o‘zini baholash natijasi esa jamoaviy faoliyatdagi kuzatuvlar bilan solishtirilishi mumkin. Bunday ko‘p manbali yondashuv liderlikni internetga kirish imkoniyati, texnik ko‘nikma va amaliy ijtimoiy ta’sirning bir-biridan farqli ko‘rsatkichlari asosida tahlil qilishga imkon beradi. Natijalar talabalarning fakulteti, kursi va raqamli tajribasiga ko‘ra farq qilishi ehtimolini ham hisobga olish zarur.

Raqamli liderlik treningini sinashda dastlab va yakunda bir xil ko‘rsatkichlar bo‘yicha o‘lchov o‘tkazish, imkon bo‘lsa taqqoslash guruhi tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunda talabalar guruhining tayyorgarlik darajasi, internetdan foydalanish imkoniyati va platformaga munosabati nazorat omillari sifatida

qaraladi. Ushbu maqola konseptual tahlil hisoblanadi; muhokama qilingan rivojlanish yo‘nalishlari alohida tajribada tasdiqlanishi lozim bo‘lgan gipotezalardir.

Xulosa. Raqamli ta’lim muhitida liderlik qobiliyatining rivojlanishi texnologik vositadan foydalanishning o‘zi bilan emas, virtual jamoa faoliyatidagi mas’uliyat, muloqot, refleksiya va o‘zaro ishonch tajribasi bilan bog‘liq. ITU, Eurostat va Jahon iqtisodiy forumi statistikasi yoshlarning raqamli imkoniyatlari hamda mehnat bozoridagi kompetensiya ehtiyojlari bir xilda emasligini tasdiqlaydi, lekin talabalar liderligi yuzasidan sababiy xulosa bermaydi. Oliy ta’limda rollarni navbatlashtiruvchi raqamli loyihalar va ko‘p metodli baholash tizimidan foydalanish mazkur yo‘nalishning istiqbolli amaliy yechimi bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Avolio B. J., Kahai S. S. Adding the “E” to E-Leadership: How it may impact your leadership // Organizational Dynamics. – 2003. – Vol. 31, No. 4. – P. 325–338. – DOI: 10.1016/S0090-2616(02)00133-X.

2. Van Wart M., Roman A., Wang X., Liu C. Operationalizing the definition of e-leadership: identifying the elements of e-leadership // International Review of Administrative Sciences. – 2019. –Vol. 85, No. 1. – P. 80–97. – DOI: 10.1177/0020852316681446.

3. Komives S. R., Owen J. E., Longerbeam S. D., Mainella F. C., Osteen L. Developing a leadership identity: A grounded theory // Journal of College Student Development. – 2005. – Vol. 46, No. 6. – P. 593–611. – DOI: 10.1353/csd.2005.0061.

4. Bandura A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. – New York: W. H. Freeman, 1997.

5. ITU. Measuring Digital Development: Facts and Figures – 2024. Youth Internet Use. – Geneva: International Telecommunication Union, –2024. – URL: https://www.itu.int/itu-d/reports/statistics/2024/11/10/ff24-youth-internet-use/.

6. Eurostat. 75% of Young Europeans Have at Least Basic Digital Skills. –15 July 2026. (Data for 2025). – URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/edn-20260715-1.

7. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. Section 3: Skills Outlook. — Geneva: WEF, 2025. – URL: https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/in-full/3-skills-outlook/.